

**LÄNSIMAISEN NEUVOSTOLIITTO-
TUTKIMUKSEN KRIISI**

ASTRID VON BORCKE — GERHARD SIMON: *Neue Wege der Sowjetunion — Forschung. Beiträge zur Methoden- und Theoriediskussion.* Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1980, 155 s.

Länsimaissa käytetään nykyisin huomattavasti varoja Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita käsittelevään yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tällainen tutkimus juontaa juurensa vanhasta Venäjän tutkimuksesta, jota harjoitettiin jo viime vuosisadalla eräissä saksalaisissa yliopistoissa sekä myöhemmin myös muissa Länsi-Euroopan maissa. Aluksi tutkimus palveli lähinnä kaupallisia tarkoituksia, mutta Lokakuun vallankumouksen jälkeen tutkimustoiminnan tavoitteet muuttuivat enemmän poliittis-ideologisiksi. Neuvostojärjestelmän kapitalismille esittämä avoin haaste edellytti tietojen hankkimista uudesta järjestelmästä ja sen mahdollisuuksista. Maail-

mansotien välisellä kaudella neuvostojärjestelmää ei kuitenkaan vielä koettu suureksi uhkaksi — akateemiset piirit eivät olleetkaan kovin kiinnostuneita yhteiskunnallisesta kehityksestä Neuvostoliitossa. Vasta sosialistisen maailmanjärjestelmän nopea laajeneminen toisen maailmansodan seurauksena merkitsi sekä laadullista että määrällistä harppausta Neuvostoliittoa koskevassa tutkimustoiminnassa. Sekä valtiovalta että erilaiset yksityiset elimet (mm. säätiöt) ryhtyivät rahoittamaan tutkimuksia. Tutkimuksen painopiste siirtyi yhä selvemmin Yhdysvaltoihin ja samalla kytkeytyi palvelemaan sen ulkopoliittista toimintaa ja tavoitteita. Tilanne on tässä suhteessa pysynyt muuttumattomana meidän päiviimme asti.

Kun Neuvostoliittoa koskeva tutkimus on levinnyt yhä useampiin läntisiin maihin ja kun Neuvostoliiton ja kapitalististen maiden välisissä suhteissa on tapahtunut useita muutoksia, on keskustelu Neuvostoliittotutkimuksen teoreettisista perusteista ja metodologiasta lisääntynyt voimakkaasti. Vanhat teoreettiset mallit ovat osoittautuneet kyvyttömiksi selittämään kansainvälisen politiikan uusia kehityssuuntia. Tähän kriisiin pohjautuu myös Astrid von Borcken ja Gerhard Simonin viime vuonna valmistunut teos 'Neue Wege der Sowjetunion-Forschung' (Neuvostoliittotutkimuksen uudet tiet). Kirja osoittaa, että Saksan Liittotasavallassa on ryhdytty pohtimaan perusteellisesti niitä teoreettisia ja metodologisia ongelmia, jotka vaivaavat Neuvostoliittotutkimusta.

Borcken ja Simonin kirja jakautuu kahden osaan. Gerhard Simon käsittelee historiatieteitä koskevaa teoreettista keskustelua Saksan Liittotasavallassa sekä sen kytkeytymistä Neuvostoliittotutkimuksen ongelmiin. Astrid von Borcke taas tarkastelee kriittisesti Neuvostoliittotutkimuksen keskeisimpiä selitysmalleja.

Simon lähtee siitä, että Neuvostoliittotutkimuksen eteenpäinviemiseksi on pyrittävä historiallis-strukturaaliseen tutkimusotteeseen. Hän uskoo, että tutkimalla yhteiskuntarakenteen ja talouden kehitystä pitämällä perspektiivillä on mahdollista oppia nykyistä paremmin ymmärtämään neuvosto-

todellisuutta. Simon ei silti usko tutkimuksen 'objektiivisuuteen', koska »on välttämättöntä tunnustaa, että ihminen on riippuvainen oman aikansa yhteiskunnallisista voimista ja arvostuksista».

Astrid von Borcke kiinnittää huomiota voimakkaaseen sisäiseen käymistilaan Neuvostoliittotutkimuksessa. Hän tarkastelee kolmea keskeisintä selitysmallia; totalitarismia, eliittiteoriaa ja byrokratiateoriaa. Totalitaristinen teoria on tärkein Neuvostoliiton poliittista järjestelmää koskeva teoria, sanoo Borcke. Teoria kehitettiin 1930-luvulla kuvaamaan lähinnä Hitlerin Saksaa. Toisen maailmansodan jälkeen malli siirrettiin kuvaamaan Stalinin kauden Neuvostoliittoa. Stalinin kuoleman ja destalinisointiprosessin jälkeen mallin jyrkimmistä lausumista on luovuttu, mutta silti se on edelleen pohjana useimmissa Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän läntisissä selityksissä. Borcken suhtautuminen totalitarismiin käsitteeseen on kriittinen. Käsite ei hänen mielestään sellaisenaan sovi Neuvostoliittoon. Kommunismi ja fasismi eivät ole vertailukelpoisia, koska ne perustuvat erilaisille, jopa täysin vastakkaisille periaatteille. Toinen totalitarismiin liittyvä ongelma on se, että siltä puuttuu yksiselitteinen ja yleisesti hyväksytty määritelmä. Koska totalitarismissa mallissa lähdetään siitä, että sosialismi on sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti homogeeninen ilmiö, sellaiset tapahtumat kuin kehitys Jugoslaviassa, destalinisointiprosessi sekä Neuvostoliiton ja Kiinan välirikko ovat entisestään vieneet mallilta mahdollisuuksia selittää todellisuutta.

Ensimmäinen vastaus totalitaristisen mallin kriisiin oli eliittiteoria. Kun totalitaristinen malli lähti tietyistä ideaalityypistä, eliittiteoria pyrki lähtemään neuvostotodellisuuden objektiivisesta havainnoinnista. Mutta jo tässä vaiheessa alkaa syntyä ongelmia. Eliittiteoria kehitettiin aikoinaan kuvaamaan nimenomaan amerikkalaista poliittista järjestelmää (*Harold Lasswell, C. Wright Mills*). Siksi eliitin käsitteen operationalisointi neuvostoyhteiskunnassa on erittäin problemaattista. Borcken mielestä eliittiteoria voi tarjota hedelmällisen lähtökohdan, mutta sen avulla ei voida luoda sellaista makroteoriaa, joka mahdollistaisi jär-

jestelmän rakenteen ja dynamiikan ymmärtämisen.

Lähes samanaikaisesti eliittiteorian käyttöönoton kanssa syntyi pyrkimys soveltaa weberiläistä byrokratiateoriaa sosialistiseen järjestelmään. Myös byrokratiamallilla on heikkoutensa. Byrokratian käsite on vaikeasti operationalisoitavissa ja lisäksi Weberin byrokratiamalli poikkeaa monessa suhteesta siitä, mikä valtiokoneisto on Neuvostoliitossa. Kun Weberille byrokratia oli hallinnollinen ideaalityyppi, on neuvostobyrokratia Borcken mielestä todellista poliittista vallankäyttöä. Heikkouksista huolimatta Borcke pitää byrokratiamalla aikaisempia malleja käyttökelpoisempänä, koska sen avulla voidaan selittää tietty neuvostojärjestelmän dynamiikka ja osoittaa myös eräitä rakenteeseen liittyviä seikkoja.

Millaisena Borcke sitten näkee neuvostoliittotutkimuksen tulevaisuuden? Hänen mielestään nykyisten selitysmallien suurin puute on niiden ahistoriallisuus. Kuitenkin kaikki huomattavat teoreettiset läpimurrot yhteiskuntatieteiden historiassa ovat perustuneet historiallisiin tutkimuksiin (*Marx, Durkheim, Weber, Wittfogel* jne.). Totalitaristinen malli oli ainoa, joka turvautui historialliseen aineistoon. Siksi Borcke ehdottaakin, että totalitarismin klassikot arvioitaisiin uudelleen ja pyrittäisiin niiden pohjalla luomaan uutta makroteoriaa neuvostojärjestelmästä.

Borcken ja Simonin kirja osoittaa selvästi sen hämmennyksen, joka vallitsee länsimaisten Neuvostoliittotutkijoiden keskuudessa, kun he eivät pysty luomaan sellaisia kehitysmalleja, jotka selittäisivät riittävästi neuvostotodellisuutta. Borcken ja Simonin toimenpide-ehdotuksissa on monia kannatettavia seikkoja, erityisesti geneettisen aineksen lisääminen Neuvostoliittotutkimuksessa. Mutta Borcke ja Simon eivät näe (tai eivät tunnusta), että kriisin todelliset syyt ovat huomattavasti syvemmällä.

Poliittisen järjestelmän käsitteessä on varsin keskeisellä sijalla valtion ja yhteiskunnan välinen suhde. Länsimaiset tutkijat lähtevät siitä, että valtion ja yhteiskunnan välinen suhde on sama kaikissa poliittisissa järjestelmissä. Niiden välillä nähdään sel-

vä antagonismi; valtio asettuu yhteiskunnan yläpuolelle, siitä irrallaan toimivaksi yksiköksi. Sosialistisessa järjestelmässä valtion ja yhteiskunnan suhde ei kuitenkaan ole antagonistinen. Sosialistinen valtio ja yhteiskunta ovat pitkälle päällekkäiset ja valtion kuoleentuminen tarkoittaa itse asiassa sitä, että valtion tehtävät siirtyvät yhteiskunnalle. Kapitalismissa tämä ei ole mahdollista, koska valtio ei vastaa koko yhteiskunnan vaan ainoastaan yhden yhteiskuntaluokan etuja. Kun tätä eroa ei tunnusteta, puuttuu edellytys ymmärtää sosialistisen järjestelmän dynamiikkaa.

Toinen länsimaisten mallien ongelma on järjestelmän dynamiikan korostaminen rakenteellisten tekijöiden kustannuksella. Tutkija joutuu fenomenologiseen ansaan, kun hän ei erilaisten ilmiöiden takaa pysty näkemään perusrakenteeseen liittyviä ratkaisevia eroja. Tähän liittyy myös turvautuminen reduktionistisiin selityksiin; kun ei tunnusteta rakenteen ratkaisevaa vaikutusta, joudutaan turvautumaan selityksiin, joissa ilmiöiden syyt palautetaan alemmalle analyysin tasolle, tavallisimmin yksilöiden ja/tai ryhmien välisiin suhteisiin ja ristiriitoihin. Eliittiteoria on tästä hyvä esimerkki.

Kun arvioidaan länsimaista Neuvostoliittotutkimusta, on muistettava, että tutkimus on aina sidoksissa oman aikansa kansainväliseen ilmapiiriin ja sen kehitykseen (tämä oli varsin selvästi havaittavissa Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan tutkimuksen toisessa maailmankongressissa Saksan Liittotasavallassa lokakuussa 1980). Siksi on tervehdittävä ilolla sitä, että suurvaltojen välisten suhteiden kärjistymisestä huolimatta on alan tutkijoiden keskuudessa ryhdytty keskustelemaan teoreettis-filosofisista ongelmista tavalla, jota ei aikaisemmin ole esiintynyt. Erityisen mieluisaa on se, että juuri alan eurooppalaiset tutkijat ovat tässä suhteessa ottaneet itselleen aloitteen amerikkalaisilta kollegoiltaan. Se antaa viitteitä siitä, että Neuvostoliittotutkimuksen kehitysnäkymät ovat kaikesta huolimatta myönteiset.

Jyrki Iivonen